

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A HAZAI ÖRMÉNYSÉG

05392

JÖVŐJE.

* *

IRTA:

MERZA GYULA.

A SZ.-UJVÁRI EMLÉKSZOBOR JAVÁRA.

KOLOZSVÁRT.

NYOMATOTT GOMBOS FERENCZNÉL.

1896.

A HAZAI ÖRMÉNYSÉG JÖVŐJE.

* *

IRTA:
MERZA GYULA.

A SZ.-UJVÁRI EMLÉKSZOBOR JAVÁRA.

KOLOZSVÁRT.
NYOMATOTT GOMBOS FERENCZNÉL.
1896.

~~Kunok. h.~~
~~5890. 18~~

605392
M. N. MŰZEUM KÖNYVTÁRA
II. Nyomt. Növevénynapló
1899 év 294. sz.

Ethnográfiai egység alatt értjük egy népfaj közös szokásainak és erkölcsének, erényeinek és hibáinak, azaz speczifius nemzeti jellemvonásainak egyházi, politikai és társadalmi téren — bizonyos geográfiai határok között — főképpen pedig közös nyelvi alapon való individuális kifejlődését.

Azonban e kifejlődés különleges iránya, egy és ugyanazon nemzet kebelében egyes vidékenként is létrejöhet és bizonyos országrészekre szorítkozva, ha egyébben nem, de legalább tájszólások, népviseletek és helyi népszokások alakjában domborodik ki.

A nagy magyar nemzet a maga egészében igaz, hogy egy teljesen kidomborodott néprajzi egységet képvisel; de mindazonáltal a saját kebelében szűkebb ethnográfiai széttagoaltsággal is bír, pl. a székelység, jászság, kunság, palóczság stb. sajátosságos és az illető országrész határai között élő, de bizonyos mértékben külön egyéniséggel bíró magyar népcsoportok alakjában, melyek talán a történelmi fejlődés és a hagyományok alapján az őket egymástól megkülönböztető jelleget mai napig is fentartották.

Már most, ha azt kérjük, hogy mit értsünk a magyar-örmények ethnografiai egysége alatt? erre nagyon könnyen megfelelehetünk, mert ez alatt senkinek sem lehet egyebet értenie, mint az összes hazai örménységnek, mint bevándorolt népfajnak a magyar társadalom keretében a székelység vagy a kunság mintájára, de ezeknél különlegesebb örmény nemzeti alapon való faji kidomborodását.

Az örmények magyar hazafisága felment engem a védekezés alól, ha valaki netán a fejlesztendő örmény ethnográfiai egység fentartásában valami nemzetiségi fészkelődés-félét vélne felfedezni: hiszen a magyar-örménység saját külön néprajzi egységének még oly örmény jellegű kidomborítása mellett is mindenkor meg fog maradni a magyar nemzet leghivebb barátjának s a magyar haza leghálásabb fiának. — Hiszen mi örmények magyarok vagyunk szívvvel és lélekkel s Isten kegyelméből azok is akarunk örökkön-örökké maradni, de éppen olyan rajongó kegyelettel csüngünk egyuttal ősi szokásaikon és így első sorban örmény egyházunk ritusán, hogy széles e hazában mindenki is csak tiszteletreméltó és szép törekvésnek tekint-

heti, ha egy hagyományos magyar érzelméről ismert és becsült kis népfaj az ő ethnográfiai egyéniségét kifejlesztendő: az anyanemzethez bizalommal és reményekkel telten támogatásért fordul. Miként az anyához rajongó szeretettel feltekintő gyermek a millenium küszöbén, úgy tekint fel a magyar-örményiség a lovagias nagy magyar nemzethez, melynek szerető anyai karjaiban más ajku magyar testvéreinkkel egyenlő meleg ápolásban részesültünk mindenkor.

S ámbár — nem panaszként említem fel — hogy az elkényeztetett gyermekek által élvezni szokott előnyökre soha sem lehetett hivatkozunk: mindazonáltal erősen reméljük, hogy az örmény püspökség visszaállítására irányuló újabb, de annyszor eredménytelenül megkísérlett törekvéseink, végre a magyar nemzetnél meghallgatásra fognak találni. És akkor mint egy háliariadal fogna felcsendülni a „Gjéczcze Hunkárisztán!“¹⁾ husz ezer örmény ajakról.

I.

A keleti örmény ethnográfiai egység mindig megvolt és maiglan is létezik, de az erdélyrészi örmények között bocsánczi²⁾ Verzár Auxentius örmény püspök halálával a XVIII. század elején már központját vesztett kazafias arménizmus hovatovább mind halványabb és szintelenebb formát öltött, míg most végre az örmény közszellem felébredésének ideje elérkezvén: valahára fel kell szavunkat emelnünk a hazai saját örmény néprajzi individualitásunknak bár romjaiban való megmentésére.

Hiában is szépítenők a dolgot, mert örmény ethnográfiai egységünk érdekében ma már egy mentő egyesületet kellene alapítanunk, hogy a mi még megmenthető, a jövőre nézve megtartassék.

Ha lenne egy bármily szerény igényű magyar-örmény irodalmi egyesületünk, (pl. egy „Lukácsi-társulat“) mindenesetre hathatósabban és cél tudatosabban lehetne ethnográfiai egységünk hanyatlását is megakadályozni.

Ebből az irodalmi központból, melynek a minden örmény családban olvasandó kivatalos közlönye maga az „Armenia“ lenne s melynek éiáre egy országos nevű emberünket megnyerhetnők, mondom, ebből az örmény szellemi központból kellene minden ránk nézve üdvös eszmének szétsugároznia.

A negyedévenként tartandó és felolvasásokkal egybekapcsolt ren-

¹⁾ Éljen Magyarország!

²⁾ Eredetileg botusánczhi Botusán moldovai, mások szerint Boczány besszariai helység után; a czhi pedig örmény melléknévképző pl. Csuk-czhi = Csikmegyei, Csiki, Dsurdsov-czhi = Gyergyói, Gurgin-czhi = Görgényi, Szibin-czhi = Szebeni stb.

des gyűléseken, de főképpen a Szent-Gergely napján, mint általános örmény nemzeti ünnepen egybehivandó közgyűlésen az örmény előkelőség, intelligencia és érdeklődő polgárság egy par excellence örmény érintkezési pontot nyerne, melyből közéletünkre, de legfőképpen elhanyagolt ethnográfiai együvé tartozásunk szempontjából a legsebbebb reményekkel kecsegtethetnők magunkat.

Egy ilyen, a közel jövőben alakítandó s az egész magyar-örményiség pártolását kiérdemelő s az örmény történelmet, nyelvészetet, irodalmat, ethnografiát s az ezen tudományágakhoz tartozó segédtudományokat magyar nyelven művelő irodalmi központ alapítása elől sokáig kitérni úgy sem fog lehetni, ha csak teljesen a lemondás tereére nem akarunk lépni már is pusztulásnak indult örmény néprajzi attributumaink megóvásának, illetve visszaszerzésének égető kérdéseivel szemben.

Ethnográfiai egységünk visszafejlődésének mindenesetre egyik legfőbb és tagadhatatlanul legfontosabb oka az örmény nyelvnek, mint anyanyelvnek fokozatos térvesztése.

Ismeretes dolog, hogy a XIII. század közepe táján Örményországból kivándorolt és majdnem 4^{1/2} századon át különböző országokban hazát kereső őseink 1672-ben I. Apaffy Mihály alatt végre Erdélyben letelepülhettek.³⁾ De itt Erdélyben viszont az oláh áradat közepette mintegy kis népszigetként kiemelkedő szamosujvári, erzsébetvárosi s a már elszékelyesedett csík-gyergyói örményiség hamar felismervén helyzetét, már ideje korán a magyarsághoz csatlakozván: önként elmagyarosodott, nehogy az erőszakos románizálás általa már Moldovában gyűlöletessé vált nagyobb veszélyének essék uj hazájában is áldozatul. Pedig a Moldovából bevándorolt őseink örmény anyanyelvükön kívül az oláh nyelv ismeretét és így az oláhsághoz közelebb álló orthodox örmény-keleti vallás gyakorlatát is magukkal hozták és csak nagy későre és felette nehezen, csupán a második generációban tudták a magyar nyelvet némileg elsajátítani.

Sőt, a kik örmény anyanyelvük mellett csak később tanultak meg magyarul maiglan is egy sajátságos, de bizonyos rendszerűséggel kifejlődött örményes kiejtést őriztek meg és ugynevezett örményes magyarsággal beszélnek, mely eredeti dialektus ma már hova-tovább kivesző-félben lévén: nyelvészünk részéről az eddiginél több figyelemben is részesülhetne.

³⁾ 3000 család vagyis legalább 12 ezer lélek, mely maig közel 20,000-re szaporodhatott.

Hogy a beköltözött örmények a XVIII. század elején még keveset tudhattak magyarul, azt egy ismert eset is tanúsítja, a mikor az 1715. márcz. 10-én hatvan éves korában Bécsben elhalt Verzár alias Verziurescul Oxendius örmény püspök utódává Mária Terézia által kinevezett dr. Theodorovics főesperes ellen, sajnos, hogy épen örmény részről emelt alaptalan vádak megvizsgálására Gyulafehérvárról Szamosújvárra papi delegátusok küldettek.

Az örmény asszonyok közt azonban hire futamodott, hogy a gy.-fehérvári kanokok a latin ritust reájuk akarják erőszakolni s az örmény templomban megejtendő vizsgálatra megjelent kiküldötteknek: „Nu trebuie lá noj saecula saeculorum!” (nem kell nekünk saecula saeculorum!)⁴⁾ kiáltással állották utjokat. — Tehát még ezelőtt alig több mint 1½ századdal is őseink oláhul jobban tudtak, mint magyarul s a vagyonos és intelligens elemek nélkül, akkor még szükölködő oláhság ezt a szorgalmas kereskedő népet bizonyára, mint leendő arisztokráciáját kész örömet ölelte volna magához.

És ennek daczára, hogy nem a nyelvben hozzájuk közelebb álló oláhsághoz, hanem a magyarsághoz csatlakoztak: nemcsak a rokon-szenyben, de főleg a kath. egyházba való áttérésükben találja meg egyik legvalószínűbb okát.

Ma már ugyannyira elmagyarosodtak, hogy visszaármémzálásuk éppen ezen említett körülményen szenvedne hajótörést; de az örm. ethnográfiai egység teljes visszafejlődését meggátolni igen is már csak saját fajunk szeretete iránti tekintetből is közöttünk nemcsak az érdeklődés, hanem a kötelesség tárgyát is kellene képeznie.

Tehát a gyors elmagyarosodás és így az örmény nyelvnek, mint anyanyelvnek a magyarral való fokozatos felcserélése, továbbá egy örmény főpásztornak közel két századon keresztül való nélkülözése, és végül az örmény családoknak nemcsak az erdélyi részekben, de különösen Dél-Magyarország felé irányult szétszoródása: mind megannyi fontos tényezőnek tekintendők, mint a melyek a négy erdély-részi örmény kolónia (Szamosújvár, Erzsébetváros. Gy.-Szt-Miklós és Csik-Szépvis) számbeli megfogyatkozását és örmény jellegének meggyengülését vonta maga után.

Továbbá a már fentebb említett okokból kifolyólag az örmény gyermekek nevelésének is majdnem teljes elmagyarosodása állott be; és ne tagadjuk, hogy az üzleti gondok és a nehéz megélhetés apró küzdelmei egészen el is feledtették a nagyobbára maiglan is kereske-

delemmel foglalkozó örménységgel saját faji jellegük észrevétlenül növekvő rohamos hanyatlását. — Az örmény püspökség betöltésére irányult és annyiszor megkísérelt törekvések meddősége, az ezen alkalmakból egyes előkelő családaink között nem ritkán keletkezett versengés, féltékenység és végre vezéregyéniség hiánya, illetve az ezen szerepre hivatottak visszavonulása, elszármazása és így az örmény közügyek és kérdések iránti közönyössége: okvetlen egy ma már szemmel látható, de főképp néprajzilag legsajnosabb visszaesést idézett elő.

II.

Valaki azt kérdehetné: de hát hogyan kellene és lehetne hatni felébresztőleg itt nálunk az örmény köz-szellemre?

Röviden felelni e kérdésre nem oly könnyű, mert közéletünkben számtalan sok a tér és az alkalom, hol és mikor az örmény irányzat csak hasznunkra válhatnék.

Igy pl. első sorban is a család, továbbá a társadalom, a vallás, kegyelet, nevelésügy, az irodalom és közügyek útján, hol az örmény szellem ápolását mindannyiunk közös ethnográfiai egyéniségének fejlesztése szempontjából hathatósan fokozhatnók.

Az örmény családi életben, legrégebbi hagyományaink e szent tűzhelyén van először is legszebb és leghivatottabb helye az arménizmus fentartásának és ápolásának.

A gyermeknevelés az anya kezében van letéve, ő neki kell tehát az első öntudatra ébredő csemetében már eleve az örmény önértetet felébresztetni; mert az utóbbi időben talán éppen az örmény családi tűzhely maradt ugyszólván egyetlen izolált melegágya majdnem összes örmény mivoltunknak.

Igen, örmény családi tűzhely és benne az örmény hagyományok között felnevekedett szüleink és még törzsgyökeresebb örmény nagyszüleink, kikhez talán tulhajtott modernségében az örmény származásával nem sokat törődő gyermek vagy unoka is odaadó tisztelettel és hálás szeretettel ragaszkodik.

Azonban sajnos az öregek lassanként elhalnak és hogy manapság már nem is oly ritka azoknak az örmény családoknak a száma, melyek — talán idegen környezetben — hagyományaikkal mindinkább szakítva maholnap majdnem minden örmény jellegből ki fognak vetközni.

Igy pl. az évről-évre gyakoribb vegyes házasságok révén — eltekintve az örmény városoktól, hol az ellenkező észlelhető — a nem örmény fél többnyire nagyobb befolyással akadályozza meg az örmény

⁴⁾ Az örmény misében a »per omnia saecula saeculorum« nak »hávidjánész hávidjénicz« (mindörökkön örökké) felelel meg.

szokások megtartását és kultiválását, semmint az örmény házas fél ama tradícióknak a megőrzését megkövetelhetné.

Miből látható, hogy nem elegendő pusztán csak a családi tüzhelyre támaszkodnunk és mégis csak az örmény családok puritán beléletében található fel az ősz forrás, a honnan meritett tapasztalatok a külvilágba, a társadalomba is legcélszerűbben átültetendők lennének; — annyival is inkább, mert az örmény társadalom is voltaképpen az örmény családok összességéből áll.

Mindenekelőtt tehát úgy benn a családban, valamint künn a társadalomban is ne kicsinyeljük se magunk között, se más nemzetiségűek előtt örmény származásunkat, vagyis ne resteljük semmi körülmények között se örmény mivoltunkat.

Örmény tárgyú könyvek, olvasmányok, képek, családi ősi ereklyék és régiségek megőrzése és gyermekeinkben az ezen tárgyak iránti tisztelet és kegyelet ébrentartása által lépten-nyomon arra hivatkozunk, hogy örmények vagyunk, mert magyar hazafiságunk mellett örményekül élni és maradni a kötelességünk. — Valljuk tehát magunkat mindenkor nyíltan és önérettel örményeknek, hiszen talán éppen az örménynek lehet legkevesebb oka, hogy pirulva gondoljon vissza keleti eredetére és ezzel majdnem egy a bibliai korba visszanyúló több mint 3000 éves dicsőséges történettel és kimagasló litteratúrával bíró fényes nemzeti múltjára.

Mert hajdanában Örményország volt azon önálló dinasztikiakkal bíró királyság, melynek a pogányság áradatában a keresztény vallás előharcosaként vivott önévédelmi harcaira, sőt még államiságának a 14-ik században történt szerencsétlen és maiglan is tartó erőszakos leigázására nemhogy restelkedéssel, de a büszkeség egy nemével kelene minden egyes magyar-örménynek is visszaemlékeznie.

Már ezért is szükséges volna különösen örménytárgyú történelmi és irodalmi olvasmányokkal hatni a gyermekek és így az ifjabb örmény nemzedék értelmi és kedélyvilágára, hogy megismerve őseink nemes küzdelmeit, az örmény királyok és hadvezérek dicső hadviseléseit, az örmény tudósok és költők hirneves és világszerte elismert irodalmi alkotásait: büszkén vallhassa magát örménynek és egyúttal felvilágosíthassa az ignoráns elemeket, melyek az álszemérem rongyos köpenyével, mintegy szégyenkezve takargatni szeretnék keleti származásukat.

Éppen örmény részről lehet itt-ott hallani azt a megbotránkoztató kijelentést, hogy haladni kell a korszellemmel és azért kell szakítani az elavult ósdi örmény szokásokkal is. — Részemről ezt az okosko-

dást nem fogadhatom el, mert akkor oda jutnánk, hogy örménynek lenni egyáltalában egy idejét mult dolog volna, mert egyenlő volna a maradisággal, szüklátkörrel és az igénytelenséggel, holott én az örmény közszellem életerős felébredésében éppen az örménység tekintélyének, szereplésének, előhaladásának látom egyedüli és legfőbb biztosítékát.

Ha az örmény pap a misét a nép előtt érthetetlen latin nyelv helyett mi nálunk örményül fogja ezután is szolgálni s a Dominus vobiscum helyett „Chágháuthiun ámjéneziun“-ot mond, ebben sem hátramaradást, sem valami a korszellemet sértő elavult és kiküszöbölendő intézményt nem tudok felfedezni; ha Szent-Gergely napján évente országos örmény ünnepet tartunk, abban épugy részt vehet az örmény származásu mágnás, miniszter vagy generális, valamint az örmény honoráczió, kereskedő és iparos osztály, vagyis az egész örmény előkelőség, intelligencia és üzletvilág a nélkül, hogy ezen ősi szokás kirina rohamosan haladó századunk kulturális és társadalmi szokásai közül.

Ha az örmény konyhát kultiváljuk és vendégeinket ezentul is őseinktől ránk maradt nemzeti eledeleinkkel kínáljuk meg, és ha gyermekeinket magyar hazafiaknak és magyar honleányoknak, de egyúttal jó örményeknek is neveljük, ezáltal azt hiszem, szintén nem sértjük meg a korszellemet, mint a hogy azon törekvésünk sem ütközik akár hazánk, akár a korszellem törvényeibe, ha ethnográfiai hanyatlásunkat megakadályozandó, az örmény közszellemet minden erőnkkel ébren tartani s az örmény püspöki széket betöltve látni óhajtuk és ha egyáltalában jobban érvényesülni és minden téren corporative fellépni és megjelenni kívánunk. — Egyszóval ha örmények akarunk maradni, ebben még nem látok okot arra, hogy már eo ipso reánk sítve legyen ugyszólván a bélyeg, miszerint divatját multa és már nem a „bonton“-hoz tartozik magunkat örménynek nevezni.

Ha így van és fiataljaink talán mégis valami álokoskodásból idegenkednek a „churuth“-szagtól⁵⁾, azon is csak úgy lehet segíteni, hogy ha megint divatba hozzuk magunk között az örmény nevet éppen azáltal, miszerint minden téren az őt megillető, de talán itt-ott elveszített pozíciójába megint lassanként visszahelyezzük.

Hiszen nevetségesen és furcsán is hangzanak az, hogy pl. most már ezentul nem illik, nem szokás vagy pláne restelleni való dolog lenne valakinek magát örménynek tartania. Épen azt a lappangó utó-

⁵⁾ Örmény fűszer, melyet savanyítóul használnak, s petreselyem- és beszárított savanyú tej keverékéből áll; az örmény konyhában különösen a *churuth*-os leves készítésénél nagy szerepet játszik.

gondolatot, mely lidércnyomásként nehezedik egyik-másik korlátolt gondolkozásu és éppen e miatt keleti származását titkolni szerető és törekvő örmény honfitársunkra, azt a téves felfogást már egyszer ideje volna gyökeresen kiirtani; hiszen ez egy abszurdum és egy bennünket mindenesetre nagyon lealázó fattyuhajtása az ál-hiuságnak.

Ennek a minden alapot nélkülöző önámításnak véget vetünk, mert a ki örménynek született, annak nem volna szabad származása miatt éppen önnönmaga előtt szégyenkeznie, holott a magyar társadalom, melybe beleolvadtunk és a hol a magyarsággal érzületünkre nézve együtt közreműködünk: sohase kívánta tőlünk, hogy örményiségünket megtagadjuk, sőt az örmény vallásosság, becsületesség, takarékoság és puritán családi élet, nemkülönben az örmény konyha és a jó gazdálkodás, mint tiszteletre méltó és közmondásossá vált örmény erények maiglan is a magyar közvélemény előtt a legnagyobb elismeréssel találkoznak, minek csattanós bizonyítékai az örmény-magyar házasságok számtalan esetei.

Az örmény családi életben különben nálunk egy hatalmas és ennél fogva semmi esetre sem kicsinylendő tényező a mi különleges nemzeti konyhánk, melynek fenmaradása és fentartása örmény szempontból is egy hódító fegyver a családi élet központját képező családjában kezében, mert specziális örmény nemzeti étkeink, süteményeink és csemegéink készítése, használata és terjesztése révén is az örmény szellemet ápoljuk, első sorban persze leghathatósabban az örmény gyermekek közt, mert az arménizmust ezáltal mintegy észrevétlenül beviszszük a gyermekszobába is.

Igen mert a kis gyermek nálunk kiváltképpen az örmény ételekhez fűzi első sorban is az őt más nemzetiségűektől megkülönböztető faji jellegét. Pl. a vasárnapi „ángádzsábur“-leves, az újévi „dáláuzi“, a kövér csütörtöki „herisza“, a n. bőjti „máchoch“, a húsvéti „káta“, a lakodalmi „hádájégh“ stb. örmény alkalmi ételekről jut eszébe és fűződik emlékéhez még a serdültebb kornak is, hogy ilyen vagy amolyan különleges nemzeti eledel készítését ezen vagy azon az ünnepnapon az örmény hagyomány rendesen megtartani szokta, melynek kegyeletes utánzása nemzedékről nemzedékre a szülők után a gyermekeket és ezek után az unokákat kötelezi.

Ilyen hagyományok mellett a gyermekkor megszokja, az ifjúkor megérti, az érettebb kor pedig óhajlja sőt az öreg kor már meg is követeli (az örmény konyhára vonatkozó példából kiindulva) az örmény ethnográfiai egység kidomborodását és a faji különlegesség minden téren való megszilárdulását.

III.

De a kegyelet utján is igen szépen szolgálhatjuk az arménizmust, ha nevezetesebb embereink emlékét azokhoz méltóan emlékünepélyek, szobrok, siremlékek, emléktáblák, utca- és terelevezések által megörökíteni törekedünk s kiváltképpen az örmény városokban ezen elvből kiindulva egyetlen nagy és híres férfiunk nevét se volna szabad a megörökítés egyik vagy másik módozata alól kihagyni illetőleg már a jelen generációk számára az örmény közszellem ébrentartása céljából nagyjaink neveit meg nem örökíteni.

Hiszen azon kell munkálnunk, hogy őrseink által alapított örmény városainknak és intézményeinknek még jellemzőbb örmény külsőt és karaktert kölcsönözzünk már csak a hazai utazók s a külföldi idegen turisták és fajrokonaink élénkebb érdeklődésének felkeltése szempontjából is.

Az örmény társadalom évente mindenütt kegyelettel üli meg nemzeti apostolának Világosító-Szent-Gergelynek ünnepét, de nem úgy, mint a hogy teszem fel mi magyarokúl Szent-István napját; pedig mindkét fejedelmi férflu valláspolitikai és apostoli működése két harczi és vitéz nemzetnek a keresztény hitre való térítését egyaránt diadallal vitte végbe. Úljük tehát meg a magunk körében az eddiginél nagyobb érdeklődés és részvét mellett országos örmény nemzeti ünnepként azt a napot, melyet az örm. kath. egyház nemzeti apostolunk emlékére Szt.-Gergelyről elnevezett.

Szervezzük egészen más alapon ennek az eddig csupán egyházi ünnepnek társadalmi ünneppé való emelését a megünneplés keretébe beilleszthető és így minél díszesebb és hozzánk méltóbb örményjellegű ünnepek rendezésével. Szerezzük meg — igaz, hogy nagy fáradsággal járna — az összes e hazában élő örmény családok megyenkénti névjegyzékét és lakczimét és évente Szamosujvárról egy lelkes ünnepi meghívó mehetne szét mindannyiunkhoz.

Hiszen hányan, de hányan élhetnek örmény honfitársaink közül tul a Királyhágón; de még itt Erdélyben is valamely kisebb helységben, kik a napi gondok és örmény érintkezési pontok hiányában talán még Szent Gergely napjának idejéről sem vehetnek tudomást.

De sőt Kolozsvárt, hol Szent-Gergely ünnepén a főtéri nagy templomban az odavaló apátplébános egy örmény fundáció alapján évente isteni tiszteletet és vecsernyéket tartat, ujjab időben pedig egy rendesen Szamosujvárról meghívni szokott örm. pap által a kolozsvári tekintélyes számú örménység iránti figyelméből kifolyólag örménytár-

gyu hitszónoklatot hozott szokásba: megtörténik az a mulasztás, hogy talán a plébániai hivatalnál hiányosan összeállított névjegyzék szerint szétküldött meghívók alapján olykor a kolozsvári 500 lélekszámot is meghaladó örménységnek csak egy töredéke jelenik meg nemzeti apostolának egyházi ünnepén. Ezért látom tehát szükségét, hogy egy központból menjen szét az értesítés lehetőleg minden örmény családhhoz, illetve minden más családból házasodott vagy nősült örmény házaspár is; hisz még a kik akadályozva is lennének ünnepelni: ez a felhívás mintegy mementóként csendülne meg minden örmény szívében és a még oly fásult lelki és örménységét titkoló ember is öntudatra ébredvén: hálaadó imát rebegne e napon bárhol is a mindenek Urához.

Ez az intézkedés hathatósan elősegítené az örménység minden egyes tagjának ethnografiai összetartozását s az együvé tartozás tudatának köteleességszerű és nagyhorderejű ápolását.

A közügyek terén is érdekeink megóvása céljából mindenekelőtt nagyobb összetartásra volna szükségünk.

Vegyünk példát a kis számú unitáriusok követésreméltó és egyetértő sikeres működéséről; egymás ellen ne pártoskodjunk, tartsuk fenn a lehetőségig keleti örmény összeköttetéseinket addig is, míg egy szellemi és erkölcsi központot nyerünk, melynek aztán sokkal könnyebb feladata lesz a széthúzó elemeket összetartani, az elidegenedeteket visszahódítani, reprezentációk és külön testületi megjelenések által az örmény ethnografiai egység iránti bizodalmat és hitet az egyes individuumokban is megszilárdítani.

Kötelességünk közé fog tartozni a jövőben, hogy az erdélyi részekből elszármazott előkelőbb politikai és társadalmi állású örmény egyénekkal és családokkal a meglazult kapcsolatot újra szorosabbra fűzendő: velük az érintkezési pontokat megtalálni törekedjünk.

Ezek alatt értem első sorban az örmény ethnografiai egységből majdnem egészen kivált gr. *Karátsonyiakat*, az egyetlen örmény-magyar mágnás családot, és a magyarországi gentry soraiban élő többi erdélyből kivándorolt és velünk majdnem minden konnexiot megszakított vagyonos örmény elemeket. Meg kell találnunk a módot és eszközöket, a melyek által valamennyi e hazában élő örmény egyént a hazai örménység, mint népfaj ethnografiai egysége alatt tényleg összesíthessünk.

IV.

A vallás terén is kötelességünkben áll lehetőleg mindig csak örmény papot venni igénybe, a hol pedig ezt nem tehetjük, igen is élhetünk a latin szertartású kath. egyház törvényei szerint is — a nélkül, hogy ezáltal örm. kath. jellegünket elvesztettük volna.

Sőt a minap XIII. Leo pápa elnöklete alatt és a keleti nem latin szertartású kath. egyházaknak a róm. kath. egyházhoz való viszonyát szabályozó értekezlet eredményeként, a pápa Ő Szentsége egy encyklikát is tett közzé, a melynek értelmében a keleti katolikusok és így az örmények is minden akadály nélkül visszatérhetnek, ha papjaik hiányában attól eddig megfosztva voltak — ősi örmény rítusuk használatához.

Addig is, míg speciális örmény kath. egyházunk ezen fontos mozgalomból kifolyólag szintén megfelelő jogaiba visszahelyeztetnék és így sérelmeink szabályozást nyernek, illetve orvosoltatnának: lehetőleg csak örmény egyházunk körében keressük a vallás vigaszait, pl. menyekzőknél, temetéseknél, legfőképpen pedig gyermekeink keresztlésénél, hogy így az örmény katolikus jelleg a jövő generációkban ujjolag és már teljesen kidomborodjék. Egyáltalában, a hol csak tehetjük, ne mellőzzük vagy pláne éppen ne kicsinyeljük mi magunk saját nemzeti szertartásunkat. Különösen az örmény egyházi énekek kultiválását ajánlom az erdélyrészi örm. plébániák derék örmény lelkészeinek és így az egész örmény klérus különös figyelmébe.

Hogy elég gond erre eddig alig lehetett fordítva, abban leli némileg a mentségét, hogy az örmény egyházi énekek vezetése a régi örmény kántorok kihaltával talán kevésbé szakértő kezekbe tétetett le — Természetesen mindaddig, a míg örm. plébániáink egy jobban képzett új kántor-nemzedékről nem gondoskodhatnak: addig egyházi zenénk és énekeink fejlesztéséről szó sem lehet. Azonban míg egyrészt egyházi énekeink, illetve énekes szertartásaink emelésére a jövőben több figyelmet fordítanánk, másrészt azok megismerésére, felfogására és megkedvelésére is az eddiginél több egyéni áldozatot kellene hoznunk; — mert sajnos, de előfordul az az eset, hogy némely hitfelünk talán tíz évben alig egyszer s akkor is talán csak véletlen körülmények folytán keresi fel az örmény templomot. — Ez nagyon elszomorító, mert a liturgiánktól, egyházi nyelvünk- és énekeinktől elszakított örmény hívő ugyszólván idegennek fogja magát érezni saját nem-

zeti ritusával szemben. A kinek tehát alkalma van, el ne mulassza, a kinek pedig nincsen, az keresse az alkalmat az örmény isteni tiszteleten tőle telhetőleg minél gyakrabban jelen lenni. Pl. a bécsi mechitharisták igénytelen kis templomában vasárnaponként a 9 órás nagymisén oly lélekemelően felséges énekek csendülnek meg, hogy a nagyobbára német közönséggel telt „*Armenische Kirche*“ bármely és tán a legszebb latin egyházi műénekektől viszhangozó székesegyházzal is bátran kiállja a versenyt, lelket megindító és áhitatot gerjesztő szerzetésainak páratlan hatásával.

Ott lettem feltétlen híve őseim magasztos ritusának, ott váltam rabjává keleti egyházi zenénk gyönyörű melodiáinak.

Ott volt alkalmam az érsekét sirató mechitharista kongregáció egyszerűségében oly megható gyászpompája mellett *Esztegar* Vártán korporsójánál a végtisztelet adóját leróhatni annak a férfinak, kinek nyolcz év előtti s a pápai nuncius által végzett püspökké szentelésénél annyi lelki örömmel és büszkeséggel tekintett az egész hazai örménység egy honfitársa fényes pályája elé. Ott volt alkalmam az új főapát beiktatására érkezett konstantinápolyi patriárkha bevonulásának feledhetlen benyomását maig is hiven megőrizni.

A templomajtóban várta az egész szerzet az örmények primását. A közönség elfojtott lélekzettel leste a pillanat fenségét, midőn az elől vitt kereszt után kettős sorokban az oltár felé tartanak előbb a kis papok, majd a szerzet tagjai s ime a templom küszöbén megjelenik *Azárián* István Ő Boldogsága profétikus alakja az örményül felhangzó (Áhá kháhánájábéd mjédz!) „*Ecce sacerdos magnus*“ dicséneke mellett, s hosszú sötét lilaszínű uszályos talárjában, fején egy fátyolos süveggel s kezében a patriárkhai jelvénynyel¹⁾ áldást osztva halad el a templomot zsufolásig megtöltött nép között. Azonban ily magasztosságában ritka alkalom hiányában elég csak a Szent-Gergelynap és húsvéti vagy az úrnapi körmenetekre utalni s *Aydinián* Arzén, a jelenlegi főapát érdemeire valló örmény egyházi zene hangszerelésére és kitűnően előadott karénekeire hivatkozni, hogy az, ki csak teheti, azok lelki gyönyört nyújtó szépségeit meghallgatni alkalmilag el ne mulassza.

De ne legyünk túlkövetelők saját ritusunk által itthon nyújtott esetleg kevésbé művészi egyházi énekeivel is szemben; mert kényserhelyzetben lévő örmény plébániáink sok tekintetben így is csak a hívek és önfeláldozó örmény papjaink közremunkálása mellett nézhetnek a fejlődés egy szebb jövője elé. Azonban a ritus megismerte-

¹⁾ Ez egy arany gömböt viselő pásztorbot lilaszínű fátyolból reá erősített zászlószerű szövetfoszladékkal.

tésére, illetve az alkalomnyújtás annak el nem feledéséhez, mégis a nagyobb számban együtt élő örménység, mint testület kötelességét illeti. Így pl. a nagyobb városokban odalehetne hatni, hogy Urnapján egyik állásnál az evangélium valamint oláhul, úgy örményül is olvassassék, mint a hogy Kolozsvártt egy időben az szokásban is volt; de újabban sajnos, talán az odavaló, ámbár tekintélyes számú örménység nemtörődése folytán, ez a uzus abban maradt. Több évig ez az erdélyrészi ritusok igen szép ápotheozisát képezte. A hol az tehát gyakorlatban volt, ott fel kell megint ujitani, a hol pedig nem volt szokásos, ott életbeléptetését minden eszközökkel előmozdítani a kötelességünk.

XIII. Leo pápának a keleti katolikusok érdekében tett nagy horderejű intézkedései alapján reméljük a hazai örm. klérus helyzetének és tekintélyének emelésére az egyházi kiténtetések adományozásánál a latin szertartású papsággal bekövetkezendő egyenrangusítását is.

V.

Sok mulasztás történt a multban. Az örmény Rómában a franciskánus barátok sokáig ellenzett betelepédése helyett az előrelátó örménységnek egy örmény klastrom alapításáról kellett volna már előre gondoskodnia; de ha már ezen segíteni nem lehetett, akkor a velencei mechitharistákat sem kellett volna visszautasítani. 1748-ban tétetett le a szentferenczrendiek templomának az alapköve és már 1760-ban a mechitharisták is kérést intéztek Szamosujvár tanácsához az ugynevezett Salamontemplom¹⁾ átvétele tárgyában, kötelezve magukat az örmény ifjúság nevelésére és oktatására.

El lettek utasítva, már pedig a csak 60 évvel azelőtt Verzár püspök alapította örmény város²⁾ (Armenopolis), az örmény ifjúságot alig bizhatta volna nagyobb lelki megnyugvással másnak, mint éppen ezen tudós örményszerzet atyai gondjaira.

Valljuk be, hogy sok tekintetben mai napig saját nemtörődömiségünkkel vétkes indolenciát követtünk el pusztuló fajunk iránt és a háttérbe szorításért e miatt az önvád méltán érhet bennünket.

Híszén Ő Felsége az apostoli király legutóbbi kolozsvári látogatásai alkalmával az összes erdélyrészi vallásfelekezetek és ritusok küldöttségei megjelentek a legmagasabb trón előtt: csupán a törvény-

¹⁾ 1723-ban a Simay-család Salamon nevű egyik őse által épített legrégibb örmény templom. — A szentélyében levő és az alapítót hozzátartozóival együtt ábrázoló freskó-képek megtekintésre méltók.

²⁾ A mechitharisták kérvényében: Hájákhághák,

Szamosujvár

be is iktatott örm. kath. egyház nem mert még kísérletet se tenni deputációja bejelentésére. *Ha mindeninnea visszavonulunk végre még létezésünket is kétségbe fogják vonni?*(?)

Másként kell ennek tehát lennie a jövőben, miért is ápoljuk teljes erőnkéből és igaz magyar szívvel ifjabb nemzedékeink között is a hazafias örmény szellemet.

Tanuló ifjuságunkkal igyekezzünk az örmény történelem. nyelv és irodalom köréből vett örménytárgyú és már több kötetre menő magyar olvasmányok segélyével, mint jutalmi köuyvekkal irodalmunk megismerésére alkalmat nyújtani.

A hol pedig iskolai uton is befolyhatunk, érvényesítsük befolyásunkat, mint pl. az eddig tisztán örm. kath. jellegű, de ma már államosított sz.-ujvári főgymnasiumnál, melynél az örmény nyelv kötelező tanítása — az örmény tanulókra nézve — az állammal szemben szerződésileg is ki van kötve.

Már most arra kell törekednünk, hogy az őseink páratlan áldozatkészsége mellett létesített algymnasium még nagyobb áldozatokkal főgymnasiummá emelésénél legalább jogainkat érvényesítjük.

Ne maradjon csak papíron az örmény tanszék, mert a formalitás kedvéért, mint egyelőre még meghagyott s talán később be sem töltendő örmény tanári állást a saját indolenciánk folytán veszély is fenyegetheti.

Sőt ellenkezőleg hassunk oda, hogy az örmény nyelvtan sablon-szerű tantárgya mellett a mindenkori örmény nyelvtanár venia legendije az örmény irodalom és történelemre is idővel kiterjesztessék, mely tantárgyak köréből az örmény tanuló ifjuság a legszebb előadásokat hallgathatná. Egyelőre addig is uagán uton, később pedig a város által felállítandó diák szeminariumban az ifjuság számára megfelelő felolvasásokat tartatni fog lenni a köteleességünk.

Megfontolandó volna mindenesetre, hogy azon örmény szülők, kik gyermekeik iskoláztatását lakhelyükön nem eszközölhetik, vagy a kik egyáltalában csak tehetik: küldjék őket a sz.-ujvári főgymnasiumba. Tegyük a magyar-örmény fővárost ifjuságunk Mekkájává, hol örmény családoknál elhelyezve, vagy esetleg egy később, a közszükséglet szerint önként keletkezendő internatusban örményszellemű hazafias vezetés mellett mulasztásaink helyreépítésére olyan új nemzedéket teremtsünk, mely faji fenmaradásunk legreményteljesebb záloga lehessen.

Ifjusági önképzőkör szintén ápolhatná bennük az iskolán kívül is faji összetartozásunk tudatát és egy énekkar alakítása révén az örményi egyházi énekek gyakorlását miáltal az örmény székesegyház isten

tiszteletének és így az örmény rítus fényének emelését maga az ifjuság mozdítaná elő első sorban, nem is említve, hogy egy szakavatott és buzgó férfiú az ifjusági énekkar élén idővel gyönyörű keleti énekeink művelését s tán még zenekari előadását is elérhetővé tehetné.

Addig is akár az örm. kath. jellegű elemi iskolákban, akár magán uton legalább írni és olvasni tanítsuk meg gyermekeinket őseink nyelvéen s igyekezzünk oda hatni már most, hogy a kiépitendő főgymnasiumhoz, Sz.-Ujvárra minél több érdemes és szakképzett örmény származású tanárjelölt nyerhessen kinevezést.

Esetleg idővel még a kolozsvári egyetemhez is egy érdemes armenista szakembert, mint magántanárt nyerhetnénk az örmény nyelvészet számára. Ennek kapcsán jut eszembe, hogy *Lukács* Béla, volt kereskedelmi miniszter, a székesfővárosi kereskedelmi akadémiánál a keleti kereskedelemnek hazánkra nézve oly fontos érdekeiből kifolyólag, a keresk. ügynökökül jelentkező hazai örmény ifjaink számára — tekintve, hogy Keleten az örmény nyelv nemzetközi üzleti nyelv — örmény tanfolyamot nyitni szándékozott. Nem különben bejárta a magyar sajtót még az a ránk nézve örvendetes hír is, hogy a fővárosban emelendő legújabb templom a mechitháristák vezetésére fog bizatni.¹⁾

Az örmény tanfolyam mibenléte előttem ismeretlen, de az örmény szerzetesek Budapesten való letelepedését vagy a Lázár-atyák meghívásával tévesztette össze a sajtó, a mennyiben Szent-Lázár szigetén van a velencei mechitháristák szerzetháza, vagy aztán az egész terv ismeretlen okokból elejtetett.

Pedig az egyetemes kath. egyháznak a közel Keleten és e hazában is élő örmény szertartású hivei nagy hálával fogadnák, ha az ország szívében annyi sok más szerzet mellett a Balkán-félszigettel és így a Kelettel is szorosabb kapcsolatban álló tudós mechitháristák kongregációja, valamint Bécsben, ugy Budapesten is képvisellettel bírhatna. Annyival is kevésbé kicsinylendő ez a körülmény, mert ha Budapestet Kelettel szemben kereskedelmi és forgalmi emporiummá szándékozunk tenni, akkor a Keletről fővárosunkba terelendő nemzetközi idegen forgalom emelésére a mechitháristákban egy fontos tényezőt nyerhetnénk; — hiszen Bécsben alig fordul meg talán egy idegen örmény utazó vagy keleti kereskedő, ki a mechitháristák zárdájába tanácsért be ne kopogtatna.

De máskülönbén is a széles látkörű és egytől-egyig tudományo-

¹⁾ Ujabbán mozgalom indult egy székes fővárosi örm. kath. hitközség létesítése tárgyában.

san képzett s minden keleti nyelvet beszélő örmény misszionáriusok a Budapesten tartzkodó vagy átutazó keleti vendégeinknek hazánkban hasznos tolmácsai és kalauzai lehetnének, -- reánk és a magyar irodalomra nézve pedig a keleti tudományosság és költészet legilletékesebb ismeretői- és művelőivé válnának.

Ezáltal egyrészt egy különleges egyházi és irodalmi központ támadna az ország szívében is, honnan a mí lankadó erőink is koronként szellemi táplálékot és erkölcsi támogatást kapna, — másrészt a Kelet és Nyugat között itt hazánkban egy kapcsolatot képezne; s míg egyfelől a katolicizmus egyik pittoreszk és a keleti egyházhoz leginkább közeledő megnyilatkozása jutna ezáltal képviselőhez, másfelől schizmatikus hitfeleink megközelíthetésére egy bennük is bizalmat keltő tekintélyes és tudós papi testületet bírnánk, mely mint egy félig-meddig keleties intézmény által egész Keletre is némi vonzerőt volnánk képesek gyakorolni.

Az ezredéves kiállításon való részvételünk ötletéből¹⁰⁾ összes műkincseinket, régiségeinket és különleges tárgyainkat össze kellene gyűjtenünk, nemkülönben a nép ajkán még élő mesék, mondák, legendák, babonák, közmondások, népdalok, énekek, költemények, népies eredeti örmény szólamok és egyéb nyelv-kincsek felkutatandók és össze irandók lennének, hogy legalább a mi még megmenthető, ez alkalomból összegyűjtve a jelenlegi sz.-ujvári városi régiséggyűjtemény kiegészítésül, a majd később létesítendő örmény ethnográfiai múzeumban az utókor számára kollektíve állandóan közszemlére kiállithassuk.

Igaz, hogy az eddig hajótörést szenvedett igen tiszteletreméltó, de kishitűleg hamar elejtett örmény irányu mozgalmak balsikerei elkedvetlenedést és rezignációt vontak maguk után, de az utolsó évtizedekben már végre öntudatra ébredő örmény társadalom a sok mulasztás után megint tömörülni kezdett. Eleinte örmény jótékony intézetek alapításával vagyonos és családtalan illetőleg gyermektelen hitfeleinknek alkalmat nyújtott örmény czélokra akár életükben, akár végrendeletileg áldozatokat hozni és így örmény érdekeinket szívükön viselő tehetős örmény polgárok szorgalmának gyümölcsét az összes örménység, mint népfaj közös haszonélvezetére az idők végeig megőrizni.

Vajha minél többen szaporítanák azon Maecenásaink számát, kik ma már két árvaházat felállítva, az örmény árvákat mintegy gyermekeikké fogadták.

Legujabban pedig a millenium alkalmából és annak emlékére

¹⁰⁾ Sajnos, hogy bár az ethnográfiai szempontból is annyira érdekes örmény könyha be nem lesz mutatva.

felállítandó *Verzár-szobor* által, mintegy újabb és talán az eddigieknél czéltudatosabb és kitartóbb impulzust nyert az örmény püspökség kérdésének is aktuálissá tétele.

Ezen nemes törekvések is mindmegannyi felebbezések egyes egyénektől a közel huszezernyi hazai örménység, mint népfaj közös érdeklődéséhez, majdan lelkesedéséhez és így minél messzebb menő áldozatkészségéhez. A mostani közöny csak látszólagos, minden egyes örmény lelke mélyén ott él a csira, mely csupán kedvező alkalomra vár, hogy egy lelkes szózat melegsége által megtermékenyítve a talán már veszendőnek tartott ethnográfiai összetartozásunk virágokat és gyümölcsöket termő életerős terebélyévé izmosodjék.

Ararát fiai ne csüggedjete! hisz talán nem is oly sok idő múltán élünkön fogjuk láthatni azt a gondviselészerű férfit, a ki örmény fájának jelen helyzetén szánakozva a legnagyobb önfeláldozással érdekeink hivatott szószólójává leszen.

A sorainkból kiemelkedett tudós *Lukácsi Kristóf*¹¹⁾ s a legszebb reményeinket korai sirjába vitt Esztegár érsek providenciális szerepére reméljük és talán nem is hiába várjuk, egy közülünk minden tekintetben kimagasló vezéregyéniség mielőbbi megjelenését. Az ő lánglelke csodákat tudna művelni, mert egy ily férfiú önbizalmunkat visszaadó szavaiban és tetteiben kifejezést nyernének az összes magyar-örménység eddig oly károsan megbénult hazafias törekvései. Azonnal általános lendületet venne az örmény szellem ápolása, mely a magyar hazafisággal nemcsak hogy össze fér, de egyik a másikat fel is tételezi; mert a hazai örmények néprajzilag is annyira érdekes és becses kidomborodása csakis az osztatlan politikai magyar nemzet egyik leg hazafiasabb őrszemeként emelkednék ki az erdélyi részek bércei között. Azonban a meddig felpeszűlő közéletünk egy lelkes előharczosa a tétlenségből a tettek mezejére szólítana, a meddig az örmény szívekben most uralkodni látszó egykedvűség helyét a most még alvó kötelességérzet váltaná fel, s a meddig ethnográfiai uniónk megbénulását eddig még észrevenni se akaró örmény hitfeleink a fajszeretben egyesülnének: addig is bizony napról-napra a patriarkális örmény szellem egy-egy tipikus képviselőjét, egy-egy tősgyökeres népies alakját és így velük emlékeink, hagyományaink, tehát örmény faji jellegünk alig pótolható néprajzi sajátságait tesszük sirba.

¹¹⁾ Maiglan is felejtethetlen emlékü szamosujvári örmény kath. plébános és az örmény kútfők után megirt s a M. T. Akadémia részéről is elismerést kivívott »*A Magyarok őselei*« című kitérő forrásmunka szerzője. † 1876. okt. 24.

„Mors aurem vellens: Vivite, ait venio!“ De ne fessünk rémképeket; és ha mégis felidézzük lelki szemeink elé örmény néprajzi megemmisülésünknek előttünk tátongó örvényét: ez a rémkép legalább arra szolgálhat, hogy az öngyilkosság vádját magunkról elhárítandó még idejekorán önvédelmi eszközökről gondoskodhassunk.

Egyesüljünk tehát mielőbb valamennyien a közös fajszeretben, mert csak ezen nemes érzelem növekvő lángjával üzhetjük el az enyészetnek már is fejünk felett keringő halálmadarát.

Még most nem késő, a bár elgyengült örmény néptestet gyógykezelés alá venni, de ha sokáig várunk, akkor már a reménytelenség legvégső esetében pézsma gyanánt alkalmazandó gyógyszer: t. i. az *örmény püspök* is csak azért foghat megjelenni, hogy a haldokló számára az örmény ethnográfiai pusztulás lélekarangjának megkondulása mellett az utolsó kenetet feladhassa.

Már pedig ezt a szomoru jövőt minden örménynek egész erejéből, sőt még azon felül is megakadályozni a legszentebb kötelessége.

Ezért kell sietnünk az orvoslással, de minthogy az orvos mellett az ápolókat illeti a legfőbb érdem: fogjunk mindannyian lelkesen és fajszeretettel beteg néprajzi állapotunk önfeláldozó ápolásához. Nem kétlem, hogy összetartó, áldozatkész és céltudatos munkával kedves betegünket egy rövid öltő alatt lábadozóvá, üdülővé és ezzel végre már a közel jövőben a magyar haza javára és örmény ethnográfiai összetartozásunk állandó biztosítására életképessé is tehetjük. Mindezek előtt tehát reménynyel tekintsünk a jövő elé és ne riadjunk vissza a létfeltételeink utjából vállvetve elhárítandó akadályoktól; — any nyival is inkább, mert a magyar korona területén egyetlen hazafias népfajnak sem volna szabad, mert káros — elenyésznie.

Rajta tehát segítsünk magunkon és az Isten is megsegít. Szóljon meg minden igaz örmény férfi lelkében a kérlelhetetlen, meg nem vesztegethető örök biró, a lelkiismeret szava s ennek a hiában elfojtott önvádnak a kiengesztelésére álljon sorompóba minden örmény hazafi s az egész vonalon egy mostoha század alatt elhanyagolt örmény irányzatot kezdje és segítse jó példával előmozdítani.

És ha kiki legjobb tehetségéhez mérten s szívének leghazafiasabb és legszentebb sugallata szerint csak egy lépéssel is előbbre visz közös célunkhoz, egyszer csak észrevétlen előttünk fog állani az, a mit most még, mint nehezen elérhető alig is reménylünk, t. i. a magyar örménység teljesen kifejtett néprajzi egysége s ezzel a hazai örmény népfaj anyagi és szellemi gyarapodásának, felvirágzásának és faji fennállásának el nem tagadható élő bizonyítéka.

Ti pedig, örmény honleányok! életünk annyi erényekkel tündöklő szebbik felei, szítsátok előre is hön szerető sziveitekben a nemes lelkesítésnek azt a szikráját, a melylyel, ha kell — a *Verzár-szoborra* ma-holnap megindítandó adakozásnái — az egész örménységet hazafias lángba borithassátok.

A VERZÁR-SZOBOR.

Valamint a vizbedobott kő után mind szélesebb és szélesebb hullámgyűrűk támadnak: úgy az örmény társadalomban is a szamosújvári püspökszobor eszméje iránt mind nagyobb mérvet öltenek az érdeklődés jelei.

Szamosújvár szab. kir. város — nem csatlakoztunk — magához ragadta a vezérszerepet, és ezzel a millenium alkalmából emelendő örmény emlékszobor ügye a megvalósulás stádiumába jutott. Az örmény misében nem fordul ugyan elő a „Sursum corda!” mindazonáltal itt helyén találok e szép fölkiáltást: Emeljük föl sziveinket!

Vjër észzêrdjêrê!

A hála bizonyos nemével teszem ezt, mert öröm és büszkeség tölti el egész lelkemet, a mikor látom, hogy szavam nem maradt pusztában elhangzott szó, nem maradt csupán egy egyéni idealizmus egyszerű platonikus kijelentése. De örömmel és büszkeséggel telik el a szívem is, mert ilyenek képzeltem a magyar-örménység bölcsőjét, a városalapító Verzár püspök emlékszobrával diszitendő magyar-örmény metropoliszt.

Azonban egy *elégikus hang**) csendült meg minap, ha nem csatlódom éppen az emlékszobor ügyében tartott értekezleten, mely úgy tüntetné föl többek közt ezen emlékmű szerepét a jövőben, mint a mely hívatta volna akkor is, a mikor a hazai örménység, ha mint olyan megszűnt létezni: dokumentálni, hogy Szamosújvár valamikor örmény város volt és hogy valamikor ebben az országrészben örmények is laktak. Ezen nyilvános helyen és ünnepélyes alkalomból történt, tehát hivatalos kijelentés felett én nem szeretnék olyan könnyen napirendre térni; mert ha az fog lenni jövőben törekvésünk — már pedig annak kellene lennie — hogy a múltban létezett és így csak betöltetlen örmény püspökség újlag életre éledjen: akkor egy erős hazafias központja fog keletkezni a jövőben újra a most talán lankadó armenizmusnak.

Egy hazafias főpapi méltóságunk mellett akkor bizonyára nem

*) Lásd: *Armenia* VIII. évf. 203. lap.

fog kelleni féltünk a hazai örménységet attól, hogy egy elképzelhető idő múltán csak hírből fog létezni és hogy a püspökszobor csupán mint valami historiai kuriozum marad vissza az utókor számára egy elenyészett népfaj symbolikus siremléke. gyanánt.

Hiszen ha lesz saját vérünkből való örmény püspökünk — adja Isten, hogy mielőbb legyen! — akkor egész közéletünk, az örménységet úgy politikai, mint társadalmi téren reprezentáló eme diszes egyházi méltóságunk körül fog csoportosulni.

A hol az örmény püspök megjelenik, ott meg fog jelenni a hazai örménység is az ő személyében; a hol az örmény püspök szavát fel emeli, ott már állása és tekintélyénél fogva meg kell szünnie előtte minden köztünk keletkező viszálynak és félreértésnek. — Az ő személyében egy oly tiszteletreméltó és az egész ország előtt becsült egyéniséget kell nyernünk, a ki atyai gondoskodásában érdekeinket úgy fölfelé, valamint lefelé is leghathatósabbán megvédelmezheti. Ő lenne a lelkiekben legfőbb gyámolítónk, keserveinkben legnagyobb vigaszunk és jóllétünkben faji individualitásunk egyik legkimagaslóbb jelképe.

Egyszóval minden téren ő lenne legfőbb és leghazafiasabb vezérünk és legméltóbb példányképünk. Már pedig ha ily szép hivatás vár az örmény főpásztorra, akkor miért mondjon le e fenséges ideáljáról éppen maga a magyar-örménység?

Különben is végre annyi jóindulatot magunk iránt fel kell tételünk a koronás apostoli király és a lovagias magyar nemzet részéről, miszerint ezen magasztos törekvésünkben támogatásukat tőlünk megvonni nem akarják.

Miért is ne lehetne nekünk, mint örmény katolikus magyaroknak magunkat évszázadok múlva is fentartanunk saját püspökünk hazafias vezérlete alatt, mint a hogy léteznek maiglan is és bizonyára a jövőben is igyekeznek létezni görög katolikus magyarok is, (Hajdu-Dorogh, Munkács, Ungvár stb.) kik szintén hazafias püspökeik atyai kormányzata alatt régi szokásaikat megőrizték. — Ápoljuk tehát az örmény szellemet! Örmény szellem és magyar hazafiság nagyon is összeférnek egymással, de erről kishitűleg előtte lemondani s az örménységben — jelenleg vezéregyéniség hiányában — tagadhatatlanul mutakozó rezignációt és fatalizmust táplálni: nem tartom egyikünk kötelességének se.

Azonban egy igen üdvös eredménye lehetne mégis ama végpusztulásunkat kiméletlenül szemünk elé táró elégikus kijelentésnek, mert önérzetre kellene hogy buzdítsa minden igaz örménynek a szívét.

A megsemmisülés veszedelmének gyászos harsonája az önmegadá s álmadozásaiból kiragadva tette kellene hogy szólítson, miszerint hassunk oda, hogy az örménység, mint olyan, tehát ősi szokásaiban, erkölcsiben és szertartásában fenmaradni óhajtó népfaj, maga előtt látva egykori vezérének dicsfényövezete szobrát: a *Maecenásaink* révén áldozatul összegyűjtendő s tán jelenleg is létező *örmény püspöki alapra* hivatkozassék s az örmény papság egyik kimagasló egyéniségét Ő Felsege kegyéből és a magyar kormány jóvoltából társadalmi, politikai és vallási együvértartozásunk fényes bizonyságául, mi örmények már a közel jövőben Verzár püspök örökében tisztelhessük.

E nemes czél megvalósítását, még ha jogunk se lenne hozzá, mint a hogy tényleg van, elismerésként is megérdemelné a hazai örménység a magyar országgyűléstől, melynek annyi jeles államférfiút adott a múltban és fog adni Isten kegyelméből még a jövőben is. Már csak azért is a hazafias magyar örménységre, mint minden e hazában élő hazafias népfajra, Magyarországnak szüksége van és államférfiainknak annyival inkább se szabad e jogosultságot ignorálni, miután mi kifelé nem gravitálunk, tehát a mi erősítésünk annyi mint a *magyarság* erősítése az erdélyi részek most már oly borús láthatárán.

Tömörüljünk tehát és ápoljuk az örmény szellemet. Ne vonuljunk sehonnan vissza, a hol a mi *faji megjelenésünk* is nemcsak hogy jogosult, de egyúttal létezésünket dokumentáló magunk iránti kötelesség. Alkossuk meg mindenekelőtt a Verzár püspök emléksobrát, és ha ott fog állani Szamosújvár főterén az ó mythikns ércalakja: ő legyen a mi újkori Mózesünk, ki elvezesse a hozzá méltó utódot az összes magyar örménység legforróbb vágyainak Igéretföldére: a már közel 180 év óta elárvult örmény püspöki székhelybe. Hiszen a vallásfelekezetek legújabbkori történetében egy példátlan anomália az, hogy a 20 ezer lélek számot megközelítő magyar-örménység örmény szertartású plebániái, tehát a törvénybe cikkelyezett *örmény katolikus egyház* latin szertartású püspök fenhatósága alatt álljon, mint a mely főpásztor — egyénisége előtt tisztelettel meghajlunk ugyan — de sem egyházi nyelvünket, sem lithurgiánkat nem ismeri, sem papjaink felszentelésére kompetenciával nem bír. — Verzár Auxentius halála után az ideiglenes állapot már közel két század óta tart, mely interregnum alatt a latin szertartású fenhatóság nagyon igyekszik elnyomni a kényszerhelyzetben sinylődő, de lélekemelően szép örmény szertartást.

S ez a fájó seb bénítja meg egész hitéletünket és akadályozza ősi ritusunk saját szűk korlátain belül való megszilárdulását és érvényesülését. A sajtó útján újabban napirendre került és érdeklődés tár-

gyát képező magyarnyelvű gör. kath. püspökség létesítésének kérdésével kapcsolatban mi is újítsuk meg kérelmünket, hogy a kezdetben reánk erőszakolt már közel 180 éves provizorium, illetve a latin ritusnak az örmény ritus felett gyakorolt jogtalan felügyelete végre már egyszer beszüntetessék. *A ki panasz nélkül türi a jármat, arról a közvélemény is csak azt hiheti, hogy igára termett.*

Indítsunk tehát új mozgalmat e szinte két százados sérelmünk orvoslása végett. Annyival is inkább, mert a nemzedékről nemzedékre ősapáinktól mintegy szent ereklye, mintegy el nem pusztítható örökség gyanánt reánk hagyott oly megragadó és meghatóan szép ősi örmény szertartást a latin szertartással felcserélni semmi okunk sincsen, sőt ősi ritusunkat minden hazafias igaz örmény — nem is lehet az másként — lelki szükségletünk faji hagyományaként csakis fentartani kívánhatja.

Már pedig egy bármily csekély számú, de külön ritussal bíró népfaj szertartásának és egyházi életének legilletékesebb őre és védnöke csakis a saját főpásztor lehet.

Ne mondjunk tehát le erről a magasztos eszményről, de minden téren és minden erőnkben benn a családban és künn a társadalomban büszkén és nyíltan ápolva az örmény szellemet: tartsuk felszínen magunk között és így az ország közvéleménye előtt is e lelkesítő szép eszmét. Tegyük újra aktuálissá e kérdést, hadd szerezzenek információt róla maguknak az illetékes tényezők is, mert hazafiasabb és hozzájuk méltóbb más mozgalmat alig indíthatnánk.

Különben is ezen törekvésünk oly jogosult és oly vallásos jellegű, hogy annak nyílt homlokkal és igaz magyar szívvel való kiküzdése minden örmény hazafi szívében csak is a legmagasztosabb érzések húrjait kellene rezgésbe hoznia.

A vezérszerep természetesen itt is a magyar-örmény fővárost illeti, annyival is inkább, mert jubiláris alkotásaink az egymást felváltó nemzedékek hosszú során éppen ott fognak rendületlenül állani ezen tüzhely kellős közepében, melynek *éltető édes melegét* az abból, mint méhkasból rajként kibocsátott és immár az ország majdnem minden vidékén letelepült örmény családok szívük legmélyén magukkal vitték, sőt még unokáikban is kegyelettel megőriztek.

Ezzel az édes melegséggel, puritán ősi erkölcsünk gondosan ápolt és így folyton megújuló melegével árásszuk el tehát kegyeletünknek azt a piedestálját, melyre a Verzár püspök apostoli alakját a késő utódoknak példányképpül és nemzeti ritusunk papjainak vezércsillagul felállítani akarjuk.

A magyar-örmény főváros fel van lobogózva, a házak virágfüzérékkel és szőnyegekkel diszítvék s a hullámozó közönség ezrei között lelki szemeim előtt látom az ország püspökeit, a törvényhozás és kormány képviselőit, a külföldi tudós mechtarástakat, államférfiakat és küldöttségeket körülvéve bérczes kis hazánk előkelőségeitől: a mint ünnepélyes hosszú menetben kilépnek a bazilikában Világosító Szent-Gergely emlékére tartott hálaadó isteni tiszteletről. A diszes menet az örmény katolikus székesegyház előtt meghallgatja az énekkar által intonált himnuszt s a szónoki emelvényről elhangzó lelkes emlékbeszéd végszavaira ime egyszerre csak harangzugás és keleti zsolozsmák (sárágánok) hangjai mellett lehull a lepel az eddig elburkoltan álló alkotmányról, s ott áll püspöki ornátusban, (melynek eredetije ma is a szamosujvári főtemplomban kegyelettel őriztetik) jobbában pásztorbottal, baljában Szamosujvár város alapító okmányával: *Verzár Auxentius*. Nemes vonásu keleti arcát hosszú szakáll köríti és Éghez emelve átszellemült tekintetét, mintha áldást rebegő ajkai megszólal-
nának:

„Ézkhjéz Ászduádz kohápánjémk!“

(Te deum laudamus!)

Hajdonfővel áll mindenki a megilletődéstől meghatottan, és felhangzik a „Hazádnak rendületlenül“ felséges imaszerű melodiája, melyet csakhamar egy szívvvel és egy lélekkel énekel az egész fényes gyülekezet.

* * *

Szamosujvár sz. kir. város megalapításának 200-ados évfordulóján így képzeltem el a millenium, illetve a századvég megünneplését a hazai örménység által, a mikor az Armenia 1893. évfolyamában egy oly emlékmű eszméjét penditettem meg, melynek diadalra juttatásával a magyar-örménység ugyszólván szive fölött emelné az első monumentális szobrot hálás kegyeletének maradandó tanujelélül. Azonban ezen örményjellegű diszes emlékszoborral Szamosujvár főterén nemcsak a nagy város alapító halhatatlan emlékének, de önnön-magunknak is méltán tartozunk.

Ez lesz a mi legforróbb óhajaink és reményeink folyton szemünk előtt lebegő jelképe s ez lesz a közel jövőben minden erőnkkel visszaállítandó örmény püspökség egyik leglélekemelőbb symboluma. És ha ezzel a püspökszoborral megadjuk az örménynek a mi az örményé, mint a hogy a nem kis áldozatokkal létesített sz.-ujvári főgymnáziummal megadtuk a hazának is a mi a hazáé: egyuttal egyszers-

mindenkorra megczáfoltuk azt a nemzetiségi balhiedelmet, hogy a *fajszerezetnek a hazaszerezettel nem lehet ölelkeznie*.

Rezdüljenek hát meg sziveink összhangzó húrjai, s gyujtsunk örök tüzet vérünk lüktető hevéből, melynek magasra törő lángja, mint a magyar-örmények elévülhetlen hálájának lobogó szövéténeke, örök időkre be fogja aranyozni ezt a már is gloriával övezett dicső nevet: *Verzereskul Oxendius!**) És ha lankadatlan munkálkodásaink közepette ősatyáink (náhábiédnér) onnan felülről reánk alátekintenek, összedobbanó sziveinkből Kölcsey himnuszának egy harmónikus akkordja fogja majd feléjük zengení:

„Ászdvádzsz, ez mádsár orhneá!“

(Isten áld meg a magyart!)

*) Versiresco, Versirescus, Verseresky változatok mellett a *Verserescul* formában fordul elő leggyakrabban a fennmaradt régi okmányokban a maig is virágzó nemes *Verzár* familia családi neve.

Oxendius Ángszend (örmény keresztnév) = *Auxentius*.

Sebáste (város örményországban) passi sunt Cartesius, Styriacus, Tobia, Agapius (ettől kölcsönöztek az Ágop-ok nevet) aliique martires socii sub Licinio imperatore. *Ibidem Eustralius Auxentius*, Eugenius . . . sub Agricola praeside pro fide Christi necati sunt. Clemens Galenus »Conciliatio eccles. armenae cum romana.« pag. 14.

AZ ÖRMÉNY PÜSPÖKSÉG VISSZAÁLLÍTÁSÁNAK KÉRDÉSE.

Az örmény nemzet főjellemvonásaként mint egy vörös fonál, úgy húzódik végig az örmény történelem lapjain már kezdettől fogva a mély vallásos érzület. — Erre mutat az a körülmény, hogy a pogány népek közepette Armenia volt az első monarchia Azsiában mely a királyi vérből származó V. Szt.-Gergely meteorszerű feltünése folytán (305 K. u.) Tiridát királyt egész népével együtt a kereszténység kebelébe vezette.

Az örmény nemzet apostola és első hittérítő püspöke ma is minden örmény előtt a legnagyobb kegyelet és tisztelet tárgyát képezi s ebből a vallásos kultusból kifolyólag magyarázható, ha úgy jó, mint balsorsban éppen az örmény nép volt az, mely főpásztorai iránt a legodádóbb gyermeki bizalommal viseltetett.

Az Erdélybe szakadt örménység azon keresztes hadjáratokat támogató és így a pogányság fékevesztett gyűlöletét provokáló Örményországból kivándorolt elemekből áll, melyek az 1 millió lakosságú Ani székes fővárosnak a 13-ik század végén a szeldzsuk-törökök és tatárok által történt felprédáltatása után és Nagy-Ármeniában az önálló nemzeti királyság megdöntésével, előbb a zsarnoki rémuralom, később az iszonyu földrengések okozta sanyaruság elől mint a keresztény vallás menekültjei a Kaukázus bércein át százezerrel kibujdostak.

Előbb Krimiában, majd Lengyelországban mintegy 40000 családdal telepedett le, melyeknek egy raja Bukovina és Moldova felé is vonulván, a 17-ik század közepén Oláhországban kiűzött vallási üldözések miatt ismét hazát cserélni volt kénytelen.

1672-ben Tánel (Dániel) főnökük és Minász Zilifdár püspök vezérlete alatt három ezer schizmatikus örmény család lépett I. Apaffy Mihály fejedelem engedelmével Erdély földjére, kik később püspökükkel egyetemben örmény rítusuk fenntartásával a kath. egyház kebelébe tértek át.

A Rómával való egyesülés után Verzár Auxentius vette át az elaggott és beteges nyugalombavonult Minász püspök (episcopus moldavus) kezéből a főpásztori botot, melylyel népét 1715-ben

Bécsben bekövetkezett haláláig önfeláldozó apostoli buzgalommal kormányozta.

A görgényi püspökválasztó gyűlésen beállott szomorú emlékü pártoskodások, majd abból a praecedensből kiindulva, hogy egy időben az Erdélyből menekülni kénytelen erdélyi róm. kath. püspök helyetteseként az örmény püspök szerepelt, az örmény egyházmegye az éppen 1713-ban III. Károly király által visszaállított erdélyi latin szertartású püspökség ideiglenes fennhatósága alá helyeztetett.

S ez az interregnum 180 év óta tart szakadatlanul. Egyrészt talán a mostoha háborús viszonyok, másrészt esetleg az örmény rítusnak a beolvasztását érző s a püspökség visszaállításának reménytelenségét istápoló körök merev magatartása, továbbá a szabadságharcz alatt a magyarok mellett állástfoglaló örménység tetemes anyagi és erkölcsi veszteségei egyaránt nem kedveztek ezen egyházszerkezeti sérelem orvoslásának. A Bach korszak alatt — ámbár talán hivatalos akták nem maradtak fenn — de az örmény közvélemény előtt maig is fenntartotta magát az a legendaszerű esemény, hogy a nagynevű Lukácsi Kristóf sz.-ujvári plébánosnak az abszolút kormányt támogatandó reverzális fejében a püspöki süveg tényleg felajánlatot volt.

Azonban az ő talpig becsületes szinarany magyar hazafisága, az akkor létesített több e fajta nemzeti püspöki szék példájának daczára — életcéljául kiűzött törekvéseinek és vágyainak legnagyobb jutalmát ilyen áron népének meg nem szerezhette.

Miként az üdvözítőt a sátán, úgy kísértette meg a nemes lelkű tudós papot, — Verzár örökének legméltóbb harczosát — az abszolutizmusnak már az utolsó szalmaszálakhoz kapaszkodó setét szelleme és ime, bár a kísértés a lehető legnagyobb volt, a vérző honfiai szív Istenhez emelkedve hősiessé lemondással utasítá el magától a csábító ígéretek kecsegtető reményeit.

Ha Lukácsi semmit se tett volna egyebet egész áldásos életén keresztül, elég, hogy szárnyára vette a néplegenda ezt a nevéhez fűződő hirt és az ő ezzel kétszerte megnőtt fenkölt alakja még életében a nép előtt a tisztelet és csodálat legmagasabb szféráiba emelkedett. Az ő tündöklő alakjával forrott össze az örmény püspökség visszaállítására irányult és több mint 1 és fél századig háttérbe szorult örmény mozgalom. Az alkotmányos korszak beálltakor a többi önálló fővel bíró (autokefál) magyarhoni egyházak törvénybe iktatásánál az országgyűlés örmény tagjainak közbenjárására az a u t o n o m ö r m é n y k a t . e g y h á z is törvénybe czikkelyeztetett.

Azonban ezzel csak a jog lett elismerve s már több mint egy negyedszázad után ez a jog még mindig csak a papiron maradt s a magyar törvényhozás azt érvényesíteni mindez ideig elmulasztotta. Báró Eötvös József kultuszminiszter alatt Gajzágó Salamon és Simay Gergely volt orsz. képviselők az erdélyrészi örménység nevében személyesen kérvényt adtak be a fennállott örm. kath. püspökség visszaállítására és szerény állandó dotációja iránt, azonban az emlékiratszerű felterjesztés mind azóta nem tudni mi okból, de elintézést nem nyert, sőt sajnós, hogy annyi időn át a képviselőház egyik örmény tagja részéről sem képezte interpelláció tárgyát.

A kérvény sorsa tehát ismeretlen.

Vagy elkallódott, vagy feledékenységből „ad acta“ tétetett.

Ezzel az örmény püspökség visszaállítására irányuló mozgalom újra zátonyra jutott egészen az 1886. évben elő fordult azon örvendetes körülmény beálltáig, a mikor dr. Esztegár Vártán sz.-ujvári születésű örmény érsek, a bécsi mechtárista kongregáció nagytudományú főapátja a honvágytól indítatva, hitfelei körébe, Erdélybe leutazott.

Örömnépe volt ez az erdélyi örményeknek, kik előbb Kolozsvártt, majd az örmény Rómában testületileg oly fényes fogadtatásban részesítették az örmény érseket, hogy a szeretet eme megnyilvánulása mély és impozáns benyomást gyakorolt a nemeslelkű tudós főpásztorra.

Kolozsvártt Jakabb Bogdán nyug. főispánnal az élén fogadta és ünnepelte az örménység színe-java, majd Sz.-Ujvártt harangzugás közepette tartotta diadalutját nemcsak az örmény városba, de egyuttal az örmény szivekbe is.

Az a pár nap, melyet dr. Esztegár Erdélyben töltött, nagy impulzust adott az örmények csüggedő reményeinek; egy évre reá keletkezett az „Armenia“ havi folyóirat, mely szószólójává vált az örménység múltjának, jelenének és jövőjének ugy tudományos, mint társadalmi érdekeinek megismertetésére.

Sajnos, hogy egy évre reá az éppen Rómából visszatérő Esztegárt élte delén elragadta a halál és így benne az erdélyi örmény püspökség egyik legmelegebb támogatója és szorgalmazója némult el örökre.

Azonban az utolsó évtized alatt folyton kísértett az ő jóságos atyai szelleme, s nem hagyta lankadni a hazai örménység szívéből soha ki nem haló édes reménységet.

De sőt fokozta a közérdeklődést az 1893. évben a millennium

emlékére emelendő Verzár-szobor tárgyában felvetett indítvány, mely Szamosujvár sz. királyi város legilletékesebb köreitől támogatva ma már a hazai örménység egyik legzebb alkotását lesz hivatva a jövőben képezni.

A városalapító Verzár püspök emléksobrának leleplezési ünnepe, a kinevezendő új örmény püspök székfoglalója és Szamosujvár város alapításának 200-dos jubileuma a század végén, vagyis 1900-ig nagyon könnyen összeeshetik, vagy ha ez a három örömnépe külön-külön is megy végbe, azok a magyar hazafiság és örmény fajszereket összeforrásának leglélekemelőbb gyupontjává fognak válhatni.

Az örmény püspök-szobor eszméje, az avval kapcsolatos visszaemlékezések s az abból levont következtetések tagadhatatlanul kombinációba kell hogy hozzák azokat a főtényezőket, melyek valamint százéves interregnum után épen a Verzár Auxentius halála előtt két évvel vissza állított erdélyi püspökséget hívták új életre: akként a közel két annyi idő óta elárvult sz.-ujvári örm. püspöki széket is végre valahára helyreállítani igyekezzenek.

A jelen viszonyok közepette az örménység abban a kedvező helyzetben van, hogy a jelen ülés alatt csak magában az alsóházban 9 örmény honatya által van képviselve u. m. a két miniszteren kívül 5-tel a szabadelvű, 1-el a nemzeti, hasonlóképp 1-el a függetlenségi párton.

Miért is ma már az országgyűlés örménytagjainak fogja első sorban kötelességét képezni, hogy a vallás és közokt. minisztert a képviselőházban meginterpellálják vagy hogy mozgalmat indítván, mint az ö r m é n y é r d e k e k l e g f ő b b ő r e i testületileg új felterjesztést intézzenek a magyar kormányhoz a hazai örménység nevében, miszerint az örmény egyház törvényben gyökeredző joga már végre valahára gyakorlati érvényre is juthasson.

Tehát a becikkelyezett magyarhoni egyházak autonomiájának és állami dotációjának illetve s z a b á l y o z á s á n a k kérdését a magyar örm. kath. egyházra is a többivel egyenjogu alapon ki kell terjeszteni, annyival is inkább, mert éppen az örmény kath. egyház volt eddig az egyedüli, mely a törvénybeiktatás tényén kívül Magyarországon semminemű anyagi vagy erkölcsi támogatásban nem részesült.

A magyar katolikusok autonomiájának az erdélyi kath. státus mintájára leendő életbeléptetése alkalmával tehát az örmény kath. egyház speciális helyzetét is figyelemre kell méltatni; s valamint egy magyar-görög püspökség felállítása az illetékes köröket már

régóta foglalkoztatja, annyival inkább szükséges a már fennállott és így csak reaktiválendő örmény püspökséget betölteni.

Az 1868. évi 43 t. cikk 16 §-a így szól:

„Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a korábban megnevezett magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek és egyházi hatóságok vallásgyakorlati és önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymás közötti viszonyait s illetőleg hatáskörét biztosítják, nemcsak sértetlenül fenntartatnak, hanem egyszersmind a görög és örmény katólikus és a keleti görög szertartású egyházakra is kiterjesztetnek.“

Ime ez a törvény az, melylyel a magyar törvényhozás az örmény kath. egyháznak az őt megillető s történelmi multu önkormányzati jogát szankezionálja és a latin és görög szertartású kath. egyházakkal szemben őt is egyenrangúnak és egyenlő egyházszervezettel felruházónak elvitázhatatlanul elismeri.

Tehát egyházjogi szempontból semmi sem gátolhatja az örmény püspöki szék betöltését, melyhez a Szentszék már a Romániában nem csekély számban élő orthodox örményekre befolyást gyakorló ezen főpapi állás révén és csupán katolikus érdekből is a legnagyobb készséggel járulhat hozzá.

Magyar nemzeti szempontból pedig végre egyházfőt nyernének az örm. kath. magyarok és nem lesznek kénytelenek növendék papjaikat felszntelendő Lembergbe, Bécsbe vagy Velenczébe és így külföldre menni, mely visszás helyzet mindeddig épen a hazafias örménység legfőbb egyházszervezeti sérelmét képezte.

Sőt politikai szempontból sem volna kicinylendő argumentum még a külföld előtt is, ha a pánszláv, sulferájnos és dákoromán érzelmű nemzeti főpapokkal szemben egy hazafias örmény püspökre hivatkozhatnék a magyar kormány, ki a főrendiházban tartandó hazafias beszédeivel és magyar nemzeti magatartásával a haza- és fajszeretet megtestesülésének eltagadhatatlan és intő példaként szolgálna.

Helyesen jegyzé meg az a félhivatalos közlemény, melyet minap a „Budapesti Hirlap“, ez a szabad szellemre nézve is elsőrangú székes fővárosi politikai napilap f. évi 63 sz. hozott, hogy az 1868. évi Unió-törvényezikk 14-ik §-ának tényleges keresztülvitele az örmény katolikus egyház hiveire nézve magyar nemzeti szempontból is annyival kívánatosabbnak látszik, mivel hogy Erdély latin szertartású püspöke az örmény papok föl-

szentelésére jurisdictióval nem bírván, a ritus és liturgia különbözőségénél fogva az örmény egyház papjai Magyarországon nem, csakis külföldön nyerhetik el a papi ordinációt.

De ettől eltekintve a hazafias sajtó lelkes támogatását is megérdemli az örmény püspökség kérdése, annyival is inkább, mert az e hazában élő magyar örménység elmagyarosodása és hazafiassága lesz hivatva, a magyar lithurgia behozatalának a legnagyobb impulzust megadni

Hiszen el fog jöhetni az idő már a közel jövőben, midőn az örmény hívők maguk fogják követelni, hogy a templomban a püspökük is magyarul imádkozzék Istenével; miért is ha már őseinek nyelvét az örménység a magyarral cserélte fel, azon senkinek sem volna szabad most csodálkoznia, ha egy átmeneti magyar-örmény püspökség létesítésével nem a tőle távolabb álló latint, hanem a haza és állam hivatalos nyelvét: a magyart, törekszik, mert bizonyára törekedni fog annak idején az isteni tisztelet nyelvül is elnyerni.

A magyar törvényhozásnak 13 örmény tagja van, u. m. 4 főrend és 9 o. k. kik közül kettő a jelenlegi kormányban is tárczát vállalt.

A 13-as szám szent lett a haza minden hű fia s így minden örmény előtt is, a mióta az aradi vértanuk azt vérükkel a magyarszabadságharcz ragyogó számrendszerébe beiktatták: de éppen olyan szent lesz a hazai örménység előtt ez a másik 13 név is, mely ha nem is vérevel áldozott, mint azok a félistenei egy talán soha vissza nem térő dicső küzdelemnek, mindazonáltal az örménység közel 200-dos egyházszervezeti sérelmének a megorvoslásával örök időkre ott fog tündökölni egy huszezernyi kis nép elévülhetetlen hálájának fényes glóriájában.

A megváltó is tizenkét apostolával vetette meg alapját annak az egyetemes keresztény anyaszentegyháznak, melynek Magyarországon élő örm. szert. hiveit éppen a magyar országgyűlés van hivatva az őket törvény szerint is megillető örmény főpásztorral a millénium emlékére megörvendeztetni.

Ha létezik telepáthia vagyis távolérzés, akkor most a távolból is érezniök kell a magyar-örmény vezérfiaknak az öszszes hazai örménység feléjük irányított delejező tekintetét, mely tette szólit, mint a hogy érezniök fog kelleni majdan áldását is, mely nemes fáradozásukat kísérni soha meg nem szünik.

Két és egy negyed század vagyis a milléniumnak majdnem egynegyede tanuskodik a mellett, hogy az örmény katolikus magyarok mindig megállották helyüket a hazafiság mezején.

Vajjon miért ne teljesitenék most kettőzött erővel az önmaguk iránti kötelenség-t is, a midőn egy hosszas és bizonytalan reménykedés sűrű ködén át már az elismerés sugarai kezdenek kicsillámlani.

De a meddig ezek a magyar nemzet napként égő szivéből kilövellő fénysugarak — a hazai nemzetiségek előtt intő példaul — vakítóan verődnének vissza az áldást osztva hitfeleihez térő örmény főpásztor püspöki gyűrűjéről: addig is emelt fővel és hazafias törekvésének teljes tudatában bizalommal tekinthet a hazai örménység az ország szive: Budapest felé.

TARTALOM:

- I. A magyar-örmények ethnográfiai hanyatlásának okairól és azok orvoslásáról.
- II. A Verzár-szobor
- III. Az örmény püspökség visszaállításának kérdése.